

LAHSÂ (لحساء)

Suudi Arabistan'da coğrafi bölge.

el-Mintikatü's-Şarkıyye idarî bölgesi de denilen ve doğuda Basra körfezine, kuzeyde Küveyt civarında Katif'e, batıda Devmât, Kariye ve Şa'b dağlarına, güneyde Katar yarımadasına kadar uzanan ve yaklaşık 180 km²'lik bir araziye kaplayan bir vahalar bölgesidir. eş-Şarkıyye bölgesinin önemli şehirleri başşehir Demmâm (2003 tah. 697.700), Hüfûf (2003 tah. 292.800) ve Müberrez'dir (2003 tah. 293.900); Ukayr, Dahrân ve Hubâr da kıyı şeridindeki önemli ticaret ve liman şehirleri durumundadır. Bu bölge için Arapça kaynaklarda kullanılan el-Ahsâ ve el-Hisâ (el-Hasâ) adları, yer altında oluşan "su birikintisi" anlamındaki hisy kelimesinin çoğulu olup bölgenin kapladığı vahaların bu özelliğini yansıtmaktadır. Yalnız Osmanlı kaynaklarında görülen Lahsâ, Ahsâ'nın harf-i ta'rifle birlikte telaffuz edilmesinden doğan bir yazım şeklidir. Arap yarımadasının en güzel tabiat manzaralarının görüldüğü Lahsâ genelde bir petrol bölgesi olup bunun sadece Guvâr kesiminden çıkarılan miktarı toplam Suudi Arabistan petrollerinin % 40'ını teşkil eder.

Aslında sonradan Mü'miniye denilen bir şehrin adı olan Ahsâ zamanla bütün bölgeye teşmil edilmiştir. Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-Büldân*'ında Ahsâ'yı Bahreyn'de bir şehir olarak tanımlar, Makdisî de hemen hemen aynı ifadeyi kullanır. Çağdaş araştırmacılar Hamed el-Câsir, bu şehri Müberrez'in güneydoğusu ile Hüfûf'un kuzeydoğusu arasında gösterir. İslâmiyet'in yayıldığı ilk yıllarda Arap yarımadasının bu kısımları İranlılar'ın yönetiminde bulunuyordu. Emevîler döneminde doğan otorite boşluğu dolayısıyla Ahsâ fitne odağı oldu ve karışıklıklar Abbâsîler devrinde de sürdü. IV. (X.) yüzyılın başlarına rastlayan Abbâsî Devleti'nin zayıfladığı günlerde isyancı Karmatîler'in kaynaştığı bir yer haline gelen Ahsâ bölgesinde Ebû Saîd el-Cennâbî, XI. yüzyılın son çeyreğine kadar hüküm sürecek olan müstakil Bahreyn Karmatî Devleti'ni kurdu. 317'de (929) Ebû Tâhir el-Cennâbî, Mekke'yi yağmalayıp büyük bir katliam yaptıktan sonra geri dönerken Hacerüleşved'i de beraberinde götürmüş ve taş yirmi yıl Ahsâ'da kalmıştır. Bu dönemde bölgeyi ziyaret eden Nâsır-ı Hüsrev, *Sefernâme*'sinde Ahsâ'nın gelişmiş ve halkının toprağa yerleşmiş bir şehir olduğunu

nu söylemektedir (443/1051). Abdülkays kabilesinden Abdullah b. Ali el-Uyûnî, Karmatîler'e karşı girdiği mücadeleden galip çıktı ve 1073 yılında Uyûnîler Devleti'ni kurdu. Bu devletin ortadan kalkmasının ardından bölge çeşitli kabilelerin mücadele sahnesi haline geldi; Âl-i Ecved'in elinde iken Portekiz tehlikesinin baş göstermesi üzerine Osmanlı Devleti tarafından hâkimiyet altına alınarak Basra beylerbeyiliğine bağlandı (1547). Muhtemelen 1553'ten sonra beylerbeyiliğe yükseltilen Lahsâ'da bazan İbn Hamîd adıyla da anılan Benî Hâlid kabilesinden Âl-i Hamîd kışıyor ve sâlyâne olarak 200.000 akçe alıyordu. Aslında Benî Hâlid kabilesi Osmanlı hâkimiyeti öncesinde de Lahsâ'nın hâkimiydi. Katîf livâsına 130.000 akçe verildiği dönemde Lahsâ beylerbeyine 900.000 akçe ödeniyordu. Lahsâ beylerbeyiliğine önceleri Bağdat ve Suriye'de valilik yapmış kişiler getirilirken XIX. yüzyılın sonlarına doğru Bağdat ve Basra valilerinin oğullarının tayin edildiği görülür. Bu da bölgenin son dönemlerde kendi başına bırakılmadığını ve değişik bir şekilde ana vilâyete daha bağımlı hale getirilmiş olduğunu gösterir; bunun sebebi ise sıklaşan isyanlardır.

Benî Hâlid kabilesi Osmanlı Devleti'ne karşı çok defa itaat içinde olmuş ve Lahsâ'yı ele geçirmek isteyenlerle mücadele etmiştir. Buna karşılık Osmanlı Devleti de Benî Hâlid'le yumuşak bir siyaset içine girmiş ve reislerini hoş tutarak bağlılıklarını temin edip bölgenin yönetimi için kendilerinden yararlanmıştır. Ancak XVIII. yüzyılın sonlarından itibaren Suûdîler'in müdahaleleri neticesinde bölge iyice karışmış ve yapılan şikâyetler Bâbîâlî'yi bunaltmıştır. Zira Bağdat ve Basra hacılarının güzergâhında bulunan bölgede seyahat edenlerin yolları kesiliyor ve malları yağmalanıyordu. Öte yandan Lahsâ'nın hurma bahçeleri ve buğday ziraatına uygun verimli toprakları dikkat çekiyor, herkes buraya sahip olmak istiyordu. Yıllardır bölgede hâkimiyetini sürdüren Benî Hâlid kabilesinin idaresine ilk karşı çıkan Suûdîler'den Abdülazîz b. Muhammed ve oğlu Emîr Suûd b. Abdülazîz (Suûdü'l-kebir) oldu. Babası döneminde genelde askerî harekâtı yürüten Emîr Suûd Lahsâ topraklarına girdi ve halktan biat aldı. Böylece merkezleri Dir'iye'de bulunan ve inanç itibarıyla Vehhâbîliği benimseyen Suûdîler bölgeyi ele geçirdiler; ardından bütün ziyaretgâhları yıktırdılar. Ancak Lahsâ halkının çoğu bu hareketi tasvip etmedi ve buraya gönderilen emîr öldü-

rüldü; arkasından da halkın temsilcileri Dir'iye'ye gidip Emîr Suûd'un babası Abdülazîz'e şikâyetle bulundular. Bunun üzerine bölge doğrudan Dir'iye'ye bağlandı (1796). Aynı yıl Bağdat çevresindeki Osmanlı Devleti taraftarı Muntefik kabilesi bölgeyi Suûd hâkimiyetinden kurtarabilmek için bir sefer düzenlediyse de kabile şeyhi Süveynî b. Sâmir öldürülüp harekat geri püskürtüldü. Bu olay üzerinden iki yıl geçmeden Bağdat Valisi Büyük Süleyman Paşa'nın kethüdâsı Ali Paşa kumandasında düzenlediği sefer başarılı oldu ve ilk defa Bağdat Osmanlı yönetimiyle Suûdîler arasında antlaşma yapıldı (1798). Buna göre yönetimi tekrar Suûdîler'e bırakılırken hac yollarının güvenliği teminat altına alınmış oldu.

Osmanlı Devleti 1818'de, bölgede etkili olan Vehhâbîlik hareketini önlemek için Mısır Valisi Kavalalı Mehmed Ali Paşa'ya emir verdi. Mehmed Ali Paşa, oğlu İbrâhim Paşa'yı Necid ve Lahsâ tarafına Suûdîler'le mücadeleye gönderdi ve bölgede yeniden Osmanlı hâkimiyeti kuruldu. Bu arada içlerinde Abdullah b. Suûd gibi liderlerin bulunduğu bir grup Suûdî İstanbul'a götürülerek idam edildi (1818). Böylece Lahsâ'da tekrar Benî Hâlid kabilesi eski güçlü durumuna kavuştu. Ancak İbrâhim Paşa'nın bölgeden çekilmesinin ardından faaliyete geçen Suûdî kuvvetlerinin başında Faysal b. Türkî, Benî Hâlid kabilesini yenerek tekrar Lahsâ'yı ele geçirdi. Bunun üzerine Osmanlı güçleri geri geldi ve Faysal yakalanarak Mısır'a sürgün edildi; öte yandan Katîf ve Ukayr sahillerine asker yerleştirildi (Ekim 1841). Bu sıralarda Osmanlı Devleti ile yakınlaşan Suûdîler'den Abdullah b. Süneyyân, Osmanlı-Mısır idaresinin vasalı olarak Riyad'a yerleşti ve Lahsâ'ya girmek için hazırlandı. Artık Lahsâ Benî Hâlid'le Suûdîler arasında paylaşılacaktı; çünkü Suûdîler de bölgede Osmanlı hâkimiyetini temsil etmeye başlamışlardı. Nitekim 1861'de Osmanlılar'ın Necid kaymakamı pâyesini verdikleri Faysal b. Türkî, Necid ve Lahsâ arazisini İngilizler'e karşı savunmakla görevlendirilmişti. Ancak sonradan İngilizler'in Lahsâ kıyılarında dolaşmaları üzerine Bağdat Valisi Midhat Paşa bölgeyi Necid sancağı adı altında Basra'ya bağladı ve Faysal b. Türkî'nin oğlu Abdullâh'ı buraya mutasarrıf tayin etti (1871). Bu tarihten XX. yüzyılın başlarına kadar Abdullah b. Faysal ile kardeşi Suûd b. Faysal arasında gelişen Suûdîler'in liderliği mücadelesiyle, İngiliz tahrikleriyle zaman zaman kızırgan kabileler arası hâkimiyet

mücadelelerine sahne olan Lahsâ'da başkaca önemli bir olay meydana gelmemiştir.

XX. yüzyılın başında Lahsâ'da çok sayıda asker bulundurulduğu ve Basra vilâyeti tarafından bu bölgenin yakından kontrol edildiği görülmektedir. Çünkü bölgede devamlı surette İngiliz ajanları dolaşüyor ve durumlarından memnun olmayan kabile reislerini bularak onlarla hükümetleri adına himaye anlaşması yapmaya çalışıyorlardı. O yıllarda Suûdîler Âl-i Reşîd kabilesiyle mücadele içindeydi; bunların her ikisi de mücadelede başarılı oluktan sonra İstanbul'dan hâkimiyetlerini belgelemek için gönderilecek bir beratla güçlenmek istiyordu. Âl-i Reşîd kabilesi aslen Cebelîşemmer'in hâkimiydi; emîri Hâil şehrinde oturuyor, çok önceden beri buranın camilerinde hutbeler Osmanlı padişahı adına okunuyordu. 1902 yılı başında Küveyt'te bulunan Suûdîler'in emîri Abdurrahman b. Faysal, Cebelîşemmer Emîri Muhammed b. Abdullah'ın ölümü üzerine âniden harekete geçerek Riyad taraflarına geldi ve oğlu Abdülazîz'i Lahsâ'ya gönderdi; arkasından da Âl-i Reşîd'e karşı elde ettiği başarıyı Bâbîâlî'ye bir mektupla bildirerek Riyad ve Lahsâ bölgelerini Âl-i Reşîd'den temizlediğini, buraları padişahın sadık tebaasından biri sıfatıyla yönetmek istediğini bildirdi. Ancak oğlu Emîr Abdülazîz'in İngilizler'le temas halinde olduğunu öğrenen Bâbîâlî yine Âl-i Reşîd tarafını tuttu. 1904'te Âl-i Reşîd Suûdîler'e yenilince Osmanlı Devleti bölgeye 2000 kişilik bir kuvvet gönderdi. İngilizler'e güvenmenin yanlış olduğunu anlayan Abdurrahman b. Faysal anlaşma talebinde bulundu. Daha sonra Basra valisi olan Muhlis Paşa, Abdurrahman b. Faysal ve Küveyt şeyhi Mübârek görüştüler; neticede Abdurrahman b. Faysal Riyad kaymakamlığına, oğlu Abdülazîz Uneyze (Kasım bölgesi) yöneticiliğine getirildi. Böylece Suûdîler daha güçlü bir konuma geldiler; bir yandan Âl-i Reşîd'e karşı silâh zoruyla, bir yandan da İngilizler'le gizli görüşmeler yaparak Lahsâ'ya doğru yayılmaya başladılar. 1906 yılında da Osmanlı Devleti'nin başarısız Necid harekâtının ardından bölgeyi tamamen nüfuz alanları içine aldılar.

1914'te I. Dünya Savaşı sırasında Bâbîâlî Lahsâ'yı da içine alan bir Necid vilâyeti teşkil etti. Fakat bu sahillerdeki Osmanlı hâkimiyeti, Almanlar tarafından yapılan Bağdat demiryolunun Basra körfezi kıyılarına inmesi ihtimalinden çekinen ve Hindistan yoluyla ilgili bütün önemli

yerleri kontrolü altında tutmak isteyen İngiliz politikası ile karşılaşmıştı. Öte yandan Trablusgarp ve Balkan savaşları dolayısıyla Irak ve Lahsâ bölgelerindeki Türk birlikleri azaltılmıştı. Bu durumdan faydalanan Abdülazîz b. Suûd Lahsâ bölgesine hâkim oldu ve merkezi Hufûf'a yerleşti (8 Temmuz 1913). Daha önce Abdülazîz'i hoş tutmak ve devlete sadakatini sürdürmek amacıyla kendisine maaş bağlanması ve mahallî kumandanlığa tayini hususunda karar çıkarılmışsa da olaylar düşünüldüğü gibi gelişmedi. I. Dünya Savaşı öncesinde İbrâhim Hakkı Paşa ile Sir Edward Grey arasında imzalanan bir anlaşmaya göre (29 Temmuz 1913) Lahsâ bölgesi tamamen Osmanlı Devleti yönetimine bırakılmıştı ve İngiltere hükümeti Suûdîler'le hiçbir ilişkiye girmeyecekti; dolayısıyla bu anlaşma Lahsâ ve Küveyt üzerindeki bütün hâkimiyeti Osmanlı Devleti'ne veriyordu. Ancak savaşın başlamasıyla anlaşma uygulanamadı. Öte yandan İngilizler Abdülazîz ile münasebetlerini geliştirmeye çalıştılar. Bâbîâlî 1914 yılı Temmuzunda Abdülazîz ile bir anlaşma yaptı. Buna göre Necid mutasarrıflığı vilâyete dönüştürülecek, valilik ve kumandanlık padişah fermanıyla babadan oğula geçecek şekilde Emîr Abdülazîz Paşa İbn Suûd'a verilecekti. Abdülazîz Paşa tam yetkili olarak memurları azil ve tayin edebilecek, yerli ulemâdan seçeceği nâibleri de şeyhülislâmın tasdikine sunabilecek. Vergiler ise bazı istisnalar dışında vilâyete gelir kaydedilecekti. Böylece anlaşmayla Abdülazîz, Lahsâ'yı da içine alan Necid vilâyetinin iç işlerinde tamamen bağımsız hale geliyordu. Ancak I. Dünya Savaşı dolayısıyla anlaşma geçerliliğini koryamadı. 26 Aralık 1915 tarihinde Osmanlı Devleti'nin Lahsâ ve Necid valisi sıfatıyla İngilizler'in karşısına oturan Abdülazîz bağımsızlığını ilân etti ve onlara bağımsızlığını garanti altına aldırdı.

Tarihte Lahsâ ekonomisinin geniş ölçüde tarıma ve ziraata dayalı olduğu bilinmektedir. Osmanlı Devleti bölgeye önceleri, vergileri düzenlemek ve toprağı geliştirmek için timar ve iltizam karışımı bir uygulama getirmiş, 1580'lerden sonra yalnız iltizam sistemine geçerek bunu yaklaşık üç asır devam ettirmişti. Ancak Lahsâ sancağının Osmanlı hazinesine hiçbir zaman faydası olmamış, aksine özellikle son yıllarında devamlı şekilde devletten yardım görmüştür. Mutasarrıfların başlıca görevi, Bâbîâlî'den gelen emirler çerçevesinde bütçeyi gelir-gider durumuna göre denkleştirmektir. Uzak köylerden

zekât ve öşür tahsili çok zordu, ayrıca Suûdîler gibi güçler sık sık kendileri için biat alıp arkasından zekât topluyorlardı. Lahsâ, bugün yoğun petrol üretimi sebebiyle ülkenin en zengin ve yabancıların fazlaca bulunduğu en modern kesimlerinin başında gelmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Makdisî, *Ahsenü't-tekâsîm*, s. 93-94; Nâsir-ı Hüsrev, *Sefernâme* (trc. Yahyâ el-Haşşâb), Beyrut 1970, s. 142-145; Yâkût, *Mu'cemû'l-büldân*, I, 111-112; Cuinet, III, 314-333; *Delilü'l-Hâlic* (Coğrafya), II, 818, 838, 935; V, 36; a.e. (Tarih), III, 1379, 1422-1500; Süleyman ed-Dahil, *Târîhu'l-Ahsâ*, [baskı yeri yok] 1331, tür.yer.; Mahmûd Şükrî el-Âlûsî, *Târîhu Necd* (nşr. M. Behcet el-Eserî), Kahire 1343, s. 29-38; F. S. Vidal, "The Oasis of al-Hasa", *Aramco*, Dhahran 1955, s. 42-73; a.mlf., "al-Hasâ", *EL* (Ing.), III, 237-238; a.mlf., "al-Hufûf", a.e., III, 548-549; Hâfiz Vehbe, *Hamsûne âmen fi Cezireti'l-Arab*, Kahire 1960, s. 11-12, 95-96, 104-106, 119-129; Muhammed b. Abdullah Âlû Abdülkâdir, *Tuhfetül-müstefid bi-târîhi'l-Ahsâ* fi'l-kadîm ve'l-cedîd (nşr. Hamed el-Câsir), Riyad 1379/1960, s. 13 vd.; Cemâl Zekeriyâ Kâsım, *el-Hâlicü'l-Arabî*, Kahire 1966, s. 169-350, 483-492; Osman b. Bişr en-Necdî, *Unvânü'l-mecd fi târîhi Necd* (nşr. Abdurrahman b. Abdüllatif Âlûş-Şeyh), Riyad 1402/1982, I-II, tür.yer.; Zekeriyâ Kurşun, *Necid ve Ahsa'da Osmanlı Hâkimiyeti*, Ankara 1998; Jon E. Mandaville, "The Ottoman Province of al-Hasa in the Sixteenth and Seventeenth Centuries", *JAOS*, XC (1970), s. 486-513; Abdullah Ahmed Şebbât, "el-Ahsâ", *el-Faysal*, sy. 64, Riyad 1982, s. 35-43; Mustafa Nebil, "el-Mintikatü's-Sarkıyye: Sâhilü'n-Nahil ve'z-Zehab", *el-Arabî*, sy. 298, Küveyt 1983, s. 68-90; Salih Özbaran, "XVI. Yüzyılda Basra ve Lahsa Eyaletlerinde Osmanlı Mali Uygulamaları", *TT*, XI (1989), s. 262-264; Besim Darkot, "Ahsâ", *İA*, I, 225.

MUSTAFA L. BİLGE

LÂHÛT (لاهوت)

İnsanın ilâhî ve mânevî yönü anlamında bir tasavvuf terimi, nâsûtan karşısı (bk. NÂSÛT).

LAİKLİK

Dinle devlet işlerinin ayrılığını esas alan siyasî-hukukî ilke.

Daha çok Batı uygarlığının kendine has fikrî ve siyasî gelişimi çerçevesinde ortaya çıkan laiklik, dünyada son bir buçuk asırlık felsefî tutumların kavranabilmesi açısından önemli bir yere sahiptir. Özellikle aydınlanma düşüncesi, Fransız İhtilâli ve cumhuriyet kavramının laik bir ah-